

KÖNYVISMERET HÁZIDOLGOZAT

Könyvgyűjtők és könyvherdálók

A nyomdászat fejlődése egy kiállítás tükrében

Készítette: Csépanyi Anikó

Konzulens: Buda Attila

PPKE Kiadói szerkesztő I. évfolyam

Budapest, 2006. április 30.

A 14–15. században mélyreható gazdasági és társadalmi változások mentek végbe Európában. Kialakult a pénzgazdálkodás, kiépültek a kereskedelmi kapcsolatok, megnövekedett a népességszám. Egyre nagyobb igény jelentkezett az olcsó tömegáru iránt, s ezt csak a kézműipari előállítási mód elégíthette ki.

Ez alól a könyv sem volt kivétel. Az egyházakon, teológusokon kívül, a városok oktatási intézményeinek, a polgárságnak is szüksége volt a könyvekre. Ezek az igények hívták elő a könyvnyomtatás feltalálását.

A szétszedhető, öntött betűs könyvnyomtatás feltalálója a mainzi születésű Johannes Gensfleisch zum Gutenberg színrelépése előtt már léteztek módszerek a betűk előállítására, sokszorosítására, szedésére és nyomtatására. Ezek azonban még távol álltak a mai értelemben vett könyvnyomtatási technikáktól, eljárásoktól. Gutenberg teremtette meg az újkori mechanikus nyomtatási eljárások alapját, amely a munkafolyamatok gépesítésével és racionalizálásával a gyakorlatban is megvalósíthatóvá tette a tömegtermelést, ill. amely képes volt az egész világon érvényre jutni. A nyomtatott könyvnek a tipográfia eszközeivel sikerült művészi formát is adni. Első reprezentatív nyomtatványa a 42 soros Biblia volt. Próbálta megőrizni a kézírásra jellemző jegyeket, gondot fordított a betűk, szóközök egyenletességére, a sorokat pedig gondosan kizárta. Kezdeti munkásságát főleg a vallásos irodalom, zsoltáros könyvek, búcsúcedulák készítése jellemzi. Az első nyomtatványokban, az ún. ősnymtatványokban még feltűnnek kézzel írott elemek. A kezdő és záróformula még a kéziratok mintájára kerül a szövegekbe. A bibliográfiai információkat tartalmazó címlap csak fokozatosan alakul ki. Előfordul, hogy egyetlen könyvhöz különböző formájú papírokat használtak. Oldalszámozással csak ritkán találkozunk. Díszítésként leginkább fametszetet használtak. Ebben a korai szakaszban a könyvet még bekötetlenül adták el.

Tipográfiai szempontból az 1480-as év meghatározó. A betűformák ettől kezdve kezdtek el egységesülni. Az illusztráció, a könyvdíszítés és egyéb külső jegyek, pl. a címlap 1500 körül alakult ki. Ekkor kezdődött meg a könyv tömegtermelése. A könyvnyomtatás a kereskedelmi útvonalak mentén terjedt el. Ebben nagy szerepük volt az ún. vándornyomdászoknak, akik mindig odavonultak, ahol megbízási lehetőség adódott. Az 1460-70-es években már több könyvnyomtató műhely is működött. A humanizmus és reformáció terjedésével párhuzamosan növekedett az irodalmi termelés, szaporodtak a nyomdák, terjedt a könyvnyomtatás. A 15. század utolsó évtizedeiben kialakuló szabványok a könyvkialakítás elvei a 18. század közepéig fennmaradtak. Megkezdődött a kiadók, a nyomdászok és könyvkereskedők közötti munkamegosztás.

A könyvnyomtatást a propaganda eszközeként először a reformáció és a német parasztháború idején használták. A könyvek tartalma már nemcsak a képzett rétegeket szólította meg, hanem a tömegeket is. Nagy példányszámban jelentek meg bibliaértelmezések, szociális, forradalmi eszméket hirdető röpiratok. A reformáció könyvnyomtatásának különleges díszítőeszköze a keretbe foglalt cím. A címet ornamentekkel és figurákkal díszített keret veszi körül. A keretbe a 16. század későbbi évtizedeiben vallásos és világi témájú képsorozatokot illesztettek. A barokk jellegzetes betűtípusa a fraktúr, továbbá a rézmetszet, illusztráció. Az ornamentális vagy képes ábrázolást tartalmazó iniciálékat a szövegben nagyobb méretben, többnyire hangsúlyos helyen alkalmazták. A szedéskép a fontosabb szavak, mondatok következtében olykor erősen tagolttá vált.

A humanizmus és a reneszánsz erőteljes hatást gyakorolt a könyvnyomtatásra. Komoly teljesítmények születtek a tudományban, irodalomban és művészetekben. A természettudományos- és technikai tudományok új ismereteket közöltek újabb felhasználási területeket nyitva meg a könyv előtt. A tudományos és latin nyelvű művek mellett jól eladható naptárakat, és sok más népszerű tematikus könyvecskét is kiadtak, ill. sorkerült a régi ókori szerzők műveinek megjelenítésére is. Az ellenreformáció térnyerése idején a könyvpiar csak az egyházi vallásos és gazdasági területi korlátozottság és függőség keretein belül termelhetett. A 17. század közepéig a tudományos könyvek 70%-a latin nyelven íródott, és jellemző volt a teológiai témák dominanciája. A későbbiekben egyre több nemzeti nyelven íródott mű jelent meg. A teológiai irodalom aránya pedig fokozatosan csökkent, hiszen az olvasni tudás elterjedése befolyásolta a keresletet és a kínálatot.

A tudományos és szakmai könyvek fő olvasója továbbra is a tudós réteg, és a városi polgárság volt. A kiadványok legfontosabb gyűjtőhelyei az egyetemek könyvtárai, a nemesség udvari könyvtárai voltak. Tömegével került piacra az ún. szórakoztató irodalom, kalendáriumok, ábécéskönyvek.

A polgárság politikai és gazdasági érdekei megteremtették az igényt a korszak eseményeivel kapcsolatos ismeretekre és információkra. Eképp fejlődött ki a könyv mellett egy másik új találmány

is, az újság, illetve a folyóirat, amelyek hamarosan a nyomtatványpiac állandó szereplőivé váltak, s tematikájuk a tudás, művelődés és szórakoztatás minden területére kiterjedt. Az olvasási kedv növekedése könyvtárak és olvasótársaságok megalapításához vezetett.

A 18. század könyvkiadásában először a rokokóra jellemző kisebb formátum, lazább szövegszerkesztés, rövidebb címverzió jelenik meg. A század utolsó negyedében a klasszicista stílusjegyek jelentkeznek. Nagyobb sorközü, egyszerűbb és áttekinthetőbb szövegstruktúrára, szellősebb betű, és szedéseképre, rövidebb címképre törekedtek. A díszítés háttérbe szorult, az ún. tiszta tipográfiát alkalmazták. A könyvek külső megjelenésében egyre meghatározóbbá vált a litográfia.

Az egyes európai országok tipográfiájában az ősnymtatványok korától a 19. századig a könyvkialakítás hasonló az általános stílustendenciáktól nagy mértékben függő irányelvei figyelhetők meg.

Magyarország első könyvnyomtatója Hess András volt, aki a budai nyomdában rendezkedett be. Tiszta, nemes antikva betűket használt, s első megjelentetett műve Magyarország történetéről szól. A 15. századi magyar főurak meglehetősen kevés érdeklődést tanúsítottak tevékenysége iránt, így hamarosan elhagyta az országot, s a budai nyomda megszűnt. A 15. század végén, s a 16. század elején voltak Budán kiadással is foglalkozó könyvárusok, de nyomda híján külföldön kellett dolgoztatniuk.

A török uralom alatt nincs könyvkultúra. A Királyi Magyarország területén a könyvkultúra nem a magyar nyelvhez kapcsolódik. Az ország általános műveltségi állapota sem teszi lehetővé a magyar nyelv használatát.

A reformációs mozgalomnak a 16. század elején az erdélyi százszok körében mutatkoznak első nyomai. Honter[us] János Brassóban alapít nyomdát. Német és latin nyelvű művei pergamenre és rongypapírra készülnek. Tipográfiailag tagolt címlap, verzális és kurzív betűk használata jellemzi. Luther Márton hazai apostolának is nevezik. Magyarország harmadik nyomdája a Sárvár melletti Újszigeten Nádasdi Tamás protestáns főúr udvarában keletkezett. A nyomda főfelügyelője Erdősi Szilveszter János volt. Első könyvét a latin nyelven írt magyar nyelvtant ő maga nyomtatta. Erdélyben 1550-ben alakult meg az első igazán magyar könyvnyomda Heltai Gáspár vezetésével. Kerek latin betűket használt, s vallási témájú kiadványai, ill. a Biblia különböző részeinek kinyomtatása mellett többek között Mátyás király életrajzát is megjelentette.

A 16. században Erdélyben és a Királyi Magyarország területén még számos kisebb nyomda is működött. Vándor könyvnyomtatóink sorában jelentősen kiemelkedik Bornemissza Péter evangélikus lelkész, aki többnyire a felvidéket járta.

A magyarországi tipográfusok ebben az időben valamennyien a reformáció szolgálatában tevékenykedtek. Az ellenük irányuló támadások egyik legnagyobb vezére Teglédi Miklós volt, aki felismerve, hogy a protestantizmus ellen csak a szószék és az ólombetű varázsával lehet küzdeni, maga is nyomdát alapított Nagyszombatban. Ebből lett idővel a nagy múltú egyetemi nyomda, amely a századok folyamán a nyomdászművészet terén mindig megállta a helyét. A 16. században vallási vitairatokat, a magyar törvénytárt, ill. az első naptárat is itt adták ki. A nyomdában német nyomdászok és a tipográfiához értő jezsuita szerzetesek dolgoztak.

1621–1640-ig Pozsonyban is működött egy nyomda. A pozsonyi és nagyszombati nyomdák legfőbb intézője Pázmány Péter lett. 1613-ban a pozsonyi érseki tipográfiában nyomtatódott ki legnagyobb műve, az „Igazságra vezérlő kalauz.” Latin és magyar nyelvű vitairatainak nagy része is itt készült. Az ellenreformáció egyik legnagyobb alakja Pázmány Péter, a nagyszombati tipográfiát jezsuita kollégiumi, majd egyetemi nyomdává teszi, felhasználva ezt a protestantizmus ellen vívott küzdelmében. A nagyszombati egyetemi nyomdában latin, német, magyar, szláv nyelvű munkák, imádságos énekeskönyvek, katekizmus, szentek életéről szóló történetek, kalendáriumok, doktori értekezések, halotti beszédek készültek. Olyan apró könyvecskék jelentek meg, amelyek az olvasni tudók nagy és széles rétegeire számíhattak. A nagy tömegben készített nem túl szép és jó minőségű nyomtatványok mellett készülnek persze igazi műrecek is.

1610-től a Sopron megyei Németkeresztúron Farkas Imre tipográfus protestáns szellemben szintén hitvitázó irodalmat nyomtat. Németújváron is működik egy hasonló nyomda. A sok kisebb nyomda mellett Bártfa városa egyike a 17. század legjelentősebb nyomdahelyeinek. Itt Klösz Jakab a könyvnyomtató. Az evangélikus egyház zsinati határozatait nyomtatja ki. Az éles képű medievális típusok mellett a kézírásra emlékeztető igen érdekes kurzív betűket is használ. Kassán és Lőcsén is

jelentős a nyomdászat ekkoriban. 1653-ban Gevers Bálint tulajdonába kerül a kassai nyomda, aki az újabb magyar és német típusokon kívül görög betűket is vásárol. Két év alatt hat könyvet nyomtat ki, öt magyar nyelvűt, és egy német kalendáriumot. A 60-as évekig kizárólag protestáns könyvek nyomtatódnak Kassán, majd a jezsuiták is telepítenek ide egy nyomdát. Az itt megjelent könyvek a hitvitákat tükrözik.

Lőcsén 1624-ben Brewer Lőrinc a tipográfus, és egyben a híres nyomdászdinasztia alapítója. Vallásos és tudományos könyveket, vásárokra szánt históriás énekeket és széphistóriákat nyomtat. Népszerű műve a Lőcsei Kalendárium, valamint Comenius műveinek a kiadását is ő kezdi meg.

Debrecen a 17. században a kálvinizmus központja ezt a propagandát szolgálja az itt kinyomtatott vallási témájú irodalom is. A nyomdászatuk továbbfejlesztése érdekében 1681-ben a városi tanács Töltési István tipográfust hollandiai tanulmányútra küldi, aki megismerkedik honfitársával és tanítómesterével Tótfalusi Kis Miklóssal, aki ingyen vállalja az oktatását.

Erdélyben Bethlen Gábor és I. Rákóczi György fejedelemsége idején virágzik a tipográfia. Jelentősebb városok, Brassó, Nagyszében és Kolozsvár, ahol a 17. század végére három nyomda működik, a református egyházé, az unitárius egyházé és Tótfalusi Kis Miklósé. Tótfalusi Kis Miklós, mint nagy tipográfus Hollandiában, Amszterdamban sajátítja el a betűmetszés, a szedés, a betűöntés mesterségét. Célja a Biblia kinyomtatása, észreveszi azonban, hogy bizonyos nyelvi hibákat is ki kell javítani, ezért az a hír terjed el róla, hogy meghamisítja a Bibliát. 1687-re készül el ehhez kapcsolódó nyelvészeti iratában Bibliájának helyesírását védelmezi meg. Főbb kiadványai közé tartozik még Verbőczy tripartituma is. Latin és magyar nyelvű kiadványainak a száma mintegy százra tehető.

A 18. század a nagy francia forradalom évszázada. „Világszerte fokozottabb agymunkára serkentett mindenkit, s a gondolkodni rest szolgálta species milliőkből az egyenlőség jelszavának varázsvesszejével homo sapienseket formált.”

Magyarországon ebben az időszakban a legjelentősebb a jezsuita rend kezén lévő nagyszombati egyetemi nyomdától. A 18. század folyamán kb. ezer latin, magyar, tót, német, francia nyelvű művet jelentetett meg. A Nagyszombati Kalendárium és egyéb népies munkák mellett teológiai vitairatok, imakönyvek, katekizmusok, misekönyvek s egyéb vallásos iratok, bölcséleti, történelmi és tudományos műveket is készítettek. Termékei általában jobbak voltak mint más nyomdák termékei. 85-féle antikvatípusa, 26-féle német és tót betűje volt, görög és héber betűkkel s hangjegyekkel is fel volt szerelve. Rozettákból, kereteből, apró díszekből álló ornamentális anyaga akkora volt, hogy Magyarország egyetlen más tipográfiája sem vetélkedhetett vele. A 18. század második felében feloszlatják a jezsuita szerzetet. Mária Terézia 1773-ban foganatosítja a pápai rendeletet. A rendházakat bezárják, vagyonukat lefoglalják. Ebbe beletartozik a nagyszombati tipográfia is. A nyomdát és az egyetemet a királyi kamara veszi kezébe. Az egyetemet Budára költözteti, a nyomda egy részét is. Ebből lesz a későbbi egyetemi nyomda.

A kiállításon szereplő művek közül jó néhány a nagyszombati egyetemi nyomdában készült.

- Az 1748-ban nyomtatott Darrell William által írt „Istenes jóságra és szerentsés boldog életre oktatótt nemes ember”, illetve az „Istenes jóságra és szerentsés boldog életre oktatótt nemes asszony, utóbb pedig a hadi és udvari embereket néző közbeszédék.” Mindkét művet Faludi Ferenc fordította olasz nyelvből.

- Jankovich Gellért: Magyarországnak jeles tündökléssel feltetszett új csillaga. Azaz a világnak vége felé járó üdőkben sok és nagy csudákkal tündöklő Sasvári B. Szűz Mária című műve 1751-ben került kiadásra.

- Néhány évvel később, 1758-ban jelent meg Kereskényi Ádám: Ágostonnak meg-térése, mely a személyek közt beszélgetéssel elő adatott Köszögh királyi városában.

- 1764-ben Drexilius Jeremias: Nap után forgó virág, vagy – és minden féle nyavalya ellen való orvosság, úgy mint az emberi akaratnak az isten akaratához való illesztése. Mellyeket deák nyelven kibocsátott vala, most pedig született anyai magyar nyelvű tisztelői kedvéért lelki vigasztalás-képpen fel-áldozott Dévay András című műve került nyomtatásra.

A török uralom megszűnte után Budán a város első nyomdásza a bajor származású Landerer János Sebestyén. A Landerer család 1724-től van jelen a budai nyomdászat történetében.

Az egyetemi nyomda 1779-ben Mária Teréziától szabadalmat nyert az összes magyarországi nyilvános iskolákban használandó tankönyvek kinyomtatására és terjesztésére. Az 1790-es években indul igazán fejlődésnek, ekkor a nagyszombatban maradt nyomdakészlet is visszakerült Budára, s a betűöntődét is bővítették.

Pesten 1773-ban keletkezik újabb nyomda, ennek tulajdonosa Fűskúti Landerer János Mihály volt, aki eredetileg Pozsonyban is birtokolt egy nyomdát. 1774-ben a jezsuita rend feloszlata után ő vette át a kassai jezsuiták nyomdáját. 1795-ben Pozsonyban halt meg, s hatalmas munka állt mögötte. Nyomdái jól jövedelmeztek, s nagy vagyont szerzett velük. Fia és örököse, Landerer Mihály János 1795-1809-ig tevékenykedett, nyomdái jól működtek, könyvkiadó vállalata virágzott. A Nyitra megyei Óturán papiros malma is volt. A kiállításon szereplő művek közül a következők nyomtatása fűződik az ő nevéhez:

- Rajnis József: A magyar Helikonra vezérlő kalauz 1781-ben jelent meg Pozsonyban.
- Molnár János: Magyar könyv-ház. 1. szakasz. 1783-ban jelent meg Pozsonyban.
- Baróti Szabó Dávid: Ki nyertes a hang - mérséklésében? 1787-ben jelent meg Kassán.
- Dugonics András: Római történetek. 1800-ban Pozsonyban és Pesten jelent meg.
- Molnár Ferenc: Jász-Berény várassában lévő Leel kúrtének, vagy Jász-kürtnek esmérete. 1808-ban jelent meg Pesten.
- Elekes János: Néhai Tist. Révai Miklósnak halálát kesergő szomorú emlékezet, mellyet hozzá viseltetett tiszteletéből készített. 1808-ban jelent meg Pesten.

Veszedelemes konkurenciát jelentett a pesti könyvnyomtatásra nézve a világhírű bécsi Trattner János Tamás, aki 1783-ban rendezhette be új nyomdáját Pesten, de számos könyvkereskedést és betűöntő műhelyt alapított. Pesti nyomdáját egy rokonával, Trattner Mátyással kezelte, ki jó magyar ember volt, s így a magyar irodalomnak is sok jó szolgálatot tett. A kiállításon szereplő művek közül a következő kinyomtatása fűződik a nevéhez:

- Horváth István: Versegi Ferentznek megfogyatkozott okoskodása a tiszta magyarságban...1806-ban Pesten került kiadásra.

Említést érdemel még Pozsonyban a Weber Simon Péter, nagyszzebeni születésű tipográfus által 1783-ban alapított nyomda, amely gazdag felszerelése és csinos nyomtatványai révén hamarosan híressé vált. 1789-ben Weber Komáromban is alapított egy fióknyomdát. A kiállításon szereplő művek közül a következő kinyomtatása fűződik az ő nevéhez.

- Gvadányi József: Tizen-kettedik Károly Svétzia ország kirallyának élete... 1792-ben Pozsonyban és Komáromban jelent meg.

Pozsony másik jelentős nyomdája a Royer- Landerer nyomda volt.

1770-ben újabb nyomda nyílt a városban, az Olmützből bevándorolt Paczkó Ferenc Ágoston vezetésével, egy jelentős, szép nyomda.. Benne készült az első magyar nyelvű újság, a Magyar Hírmondó, a kormányhatósági nyomtatványok előállítására pedig 10 esztendő szerződést kötött Paczkó. Később Pesten is nyomdát nyitott, s legidősebb fiának a vezetésére bízta ezt a műhelyt. Ez a fiú később a Pozsonyi nyomdát is megvásárolta, s 1806-ig munkálkodott. Irodalmunk sokat köszönhet neki. A kiállításon szereplő művek közül a következő megjelentetése fűződik a nevéhez:

- Alexovits Bazil: A könyvek szabados olvasásáról két fő - tzikely... 1792-ben Pesten jelent meg.

A 18. században működtek még nyomdák Vácott, Kalocsán, Temesvárott, Újvidéken és Pécsen is. A Debrecenben működő tipográfia legkelendőbb termékei a protestáns vallási munkák és az iskolás könyvek voltak. Az iskolás könyvek népszerűsége és kelendősége szoros összefüggésben volt a debreceni kollégium e korbéli fellendülésével.

A felvidéki műhelyek közül jelentős a bártfai, lőcsei, késmárki, eperjesi és kassai nyomda. Erdélyben Kolozsvárott Tótfalusi Kis Miklós halála után Telegdi Pap Sámuel vette kezébe a nyomdát, és igen sok magyar nyelvű könyvecskét gyászbeszédet és egyéb nyomtatványt készített.

A különböző kiadványok cenzúrázását kezdetben a jezsuiták végezték, majd különböző uralkodói rendeletek születtek erre vonatkozólag. Mária Terézia szigorú rendeleteit II. József enyhítette, aki a bécsi nyomdászoknak még azt is megengedte, hogy előzetes cenzúra nélkül nyomtassák ki a könyveiket.

A 18. században a betűszedőknek sok nyelvben járatosnak kellett lenniük. A század második felében a betűszedésen túl már hangjegyeket is szedtek, sőt Lipcsében és Bázalban a térképszéssel is megpróbálkoztak. Az iniciálék használata is igen széleskörű volt. A régi nyomdász ügyelt arra, hogy tetszetős szélességűvé tegye a címsorokat, a szövegbeli kiemelés kurzív betűkkel történt.

Már a könyvnyomtatás feltalálása idejében is fontos feltétele volt a jó és tiszta nyomtatásnak, hogy egy-egy nyomtatóforma betűtípusai pontosan egyforma magasak, a sorok pedig egyforma vastagok legyenek. Századok tapasztalatai és próbálkozásai során alakult ki a tipometria. A 18. századra esik az alapvető munka java része, az egységes tipometriai rendszer megalkotására irányulóan.

Magyarországon régi könyvnyomtatóink külföldön vásárolták a betűt, az egyik itt, a másik ott, s így a betűszisztémáik is igen különbözőek voltak.

A 18. század első felében a nagyszombati egyetemi nyomdának már tekintélyes betűöntő műhelye volt. A Budára költözés után nagy tömegű cirill betűket vásároltak. Tipometriájuk valamelyik lipcsei szisztémához hasonlított. A betűk igen magasak voltak, de valamivel gyengébbek a Didot-Berthold szisztéma szerint valóknál. Zsidó, görög s cirill betűinek java részét, s a címek szedéséhez való típusait részben Falka Sámuel metszette, részben lipcsei betűöntő műhelyekből kerültek Budára. A betűmetszés és a betűk tervezése művészi tudást és rátermettséget igényelt. A betűöntés technikája közel négy évszázadon át ugyanaz maradt. Az öntőműszeren való apró javítások semmit sem változtattak a kézi öntésnek még Gutenberg által feltalált munkafolyamatán. A munkaeszközök pontosabbak s gazdaságosabbak lettek. A dolog lényege azonban nem változott. A betűöntő gépek feltalálása csak a 19. században következett be. A szedéstechnikában a szedőgépek hoznak jelentős változást, de csak az 1890-es évektől kezdődően. Lényegében a nyomtatótechnika sem változott, csupán az eszközökön történtek némi, az eljárás lényegét nem érintő javítások. A szükséges papírmennyiséget Magyarországon felvidéki papirosalmokban készítették, ill. külföldről hozták be.

A 18. században jelentős könyvkötő mesterek dolgoztak Debrecenben, Lőcsén, Komáromban. Budán 1767-ben alakult meg a könyvkötő cég. A könyvkereskedelem Magyarországon a 18. században helytartótanácsi rendelettel volt szabályozva.

A 18. század végén vezették be sokszorosító eljárásként a síknyomtatást, vagyis a litográfiát. Feltalálója Senefelder Alajos, a víz és a zsíros anyagok egymást taszító tulajdonságára alapozta találmányát.

E század a hírlapirodalom kifejlődésének időszaka is. Az újság közszükségletté válik Magyarországon. Az első rendszeres hírlap a Rákóczi szabadságharc idején született meg 1705-ben „Mercurius Hungaricus” néven. Alapítója Eszterházy Antal, célja a német hírlapok magyarokról szóló koholmányainak ellensúlyozása volt.

A szabadságharc bukása után hosszú ideig csak kevés magyar nyelvű könyv jelenhetett meg a latin vagy német nyelvű kiadványokkal szemben. Az első magyar nyelvű hírlap a „Magyar Hírmondó”, 1780-ban indult Pozsonyban, s ezt követően több kiadására is sor került.

A könyvillusztrációk terén a rézmetszés terjedt el. Az igényesebb könyvek címlapja is általában ezzel a technikával készült.

A 19. században, a technika századában a nyomdászat is hatalmas fejlődésen ment keresztül. Beleesik ebbe a periódusba a gyorsajtó feltalálása, a rotációs nyomtatás elterjedése, a fotomechanika előretörése, amely nagy hatást gyakorolt az illusztrálás és a képnyomtatás technikájára.

Magyarországon, a Budán elhelyezett egyetemi nyomda fellendülése a 19. század első évtizedeire tehető. Fő rendeltetése továbbra is az iskolás könyvek nyomtatása volt. A nyomda haladó szellemű vezetője mindigt talált rá módot, hogy a magyar írók munkáit is kinyomtassa. Így jelentek meg Virág Benedek, Kisfaludy Sándor, Batsányi János, Kazinczy Ferenc művei. A könyveken kívül számos folyóirat is készült itt.

A másik budai tipográfia Landerer Kataliné volt, majd halála után Landerer Anna folytatta tevékenységét, aki főleg kalendáriumok, s más népies iratok nyomtatásával foglalkozott. A kiállításon az ő nyomtatásában megjelent Virág Benedek: Jegyzetek a magyar beszédnek részeire című munkája látható.

Pesten a Trattner-féle, a Landerer-féle és a Paczkó-féle nyomdák működtek. 1841-ben Landerer és Heckenast kiadásában indult meg a Kossuth Lajos szerkesztette Pesti Hírlap, amely 1848-ban napilappá lett. 1843-ban új szépirodalmi folyóirat indult Életképek címmel, amelynek Jókai, később Petőfi is a szerkesztője lesz (a kiállításon ebből is látható egy példány).

Az 1848. március 15-i eseményeknek szintén ez a nyomda lesz az egyik fontos helyszíne.

A szabadságharc után megfogyatkozik a munka ebben a nyomdában. Az újságok megszűnnek, kalendáriumok, s más kisebb kiadványok nyomtatásából tengődnek hosszú ideig. 1854-ben adják ki a Vasárnapi Újságot, amelyet még több folyóirat követ.

1867-ben Pestnek már 15 könyvnyomdája volt, amelyek folyóiratok, hetilapok tömegét nyomtatták ki a társadalom valamennyi rétege számára.

Vidéki nyomdáink közül jelentős a Szegeden Grün Orbán által 1806-ban alapított tipográfia. 1805-ben indította meg a Szegedi Kalendárium kiadását, amelynek példányszáma később 40-50 ezerre emelkedett. A későbbi tulajdonosok számos jelentős folyóiratot adtak ki. A kiállításon szereplő művek

közül Vedres István: A magyar nyelvnek a magyar hazában való szükséges voltát tárgyazó hazafiúi elmélkedések kinyomtatása- fűződik Grün Orbán nevéhez.

Magyarország legnagyobb nyomdájának a mestere Emich Gusztáv, halála előtt még részvénytársaságot csinált vállalatából, amely az Atheneum nevet vette fel. Ez a nyomda hosszú éveken át egész sereg napi és hetilapot állított elő. A kiállításon a Pesten 1866-ban kinyomtatásra került „A magyar politikai szónoklat kézikönyve a legrégebb időktől a jelenkorig, vagyis a kitűnő politikai szónokok életrajzi adatokban és jellemző mutatóványokban feltüntetve.” című mű szerepel.

Landerer és Heckenas történelmi múltú nagy nyomdájából lett 1873-ban a Franklin Társulat. Számos könyvet és folyóiratot adtak ki, megteremtve a Franklinbeli könyvstílust, amelynek a szép betű kultusza volt a fő jellemzője. A kiállításon a következő általuk kinyomtatott művek szerepelnek:

- Toldi Ferenc: A magyar költészet kézikönyve a mohácsi véstől a jelenkorig... 1876-ban Budapesten jelent meg.

- Olasz költőkből (Ford. Radó Antal). 1866-ban Budapesten jelent meg.

Légrády Károly s Tivadar litográfiája már a 60-as években könyvnyomdával bővült. 1878-ban Légrády Károly megalapította a Pesti Hírlapot, amely Mikszáth és Jókai közreműködése révén az egész országban elterjedt. A századfordulóra tovább szaporodott a fővárosi és vidéki nyomdavállalatok száma. Ezek akár 2-3 száz embert is foglalkoztattak. Az itt dolgozó munkások tevékeny részt vállaltak a 70-es évek munkásmozgalmaiban, valamint számos segélyező és önképző egyesületet hoztak létre. Több nyomdászattal kapcsolatos szakirodalmi mű s folyóirat is megjelent.

A 19. század könyvkötő mesterségét páratlan technikai fellendülés jellemzi. A kézimunka csaknem teljesen visszavonul, a gyáriparoszerű könyvkötésnél már az ívek összehajtásának munkáját is gép végzi. A fejlődésnek az I. világháború kitörése vet véget. 1919 után némileg javult a helyzet, de a nyomdaiparnak nem sikerült visszanyernie a háború előtti arányait.

A nyomdászati technikai tovább fejlődött szerte a világon. A feltalálói leleményesség 200-nál is több fajta szedőgépet szerkesztett. A nyomtatótechnikák terén is előrelépések történtek. A síknyomtatás mellett megjelent az offset nyomtatás, a rotációs mélynyomtatás. Az elkészült művek igen széles olvasóközönség igényeit igyekeztek kielégíteni. A szépirodalmi munkák mellett a filozófiai, történelmi, jogtudományi művek iránt is megnőtt a kereslet.

Végezetül a kiállításon bemutatott könyvek gyűjtői közül számomra a karizmatikus egyéniségű Gróf Károlyi Sándor könyvtára lenne a legérdekesebb (a kiállításon a Budán 1840-ben kiadott Gyurmán Adolf által írt IV. László című 5 felvonásos szomorú játék szerepel az ő gyűjteményéből). A nagy múltú Károlyi család birtokában nagyon sok értékes könyv lehet. Károlyi Sándor párizsi tartózkodása ill. politikai és tudományos pályafutása, a szabadságharcban való részvétele mind arra enged következtetni, hogy magánkönyvtára sok érdekes könyvritkaságot tartalmazhatott.